

กระบวนการชุมชน: สมรรถนะและบทบาท การขับเคลื่อนชุมชนกรุณา

ดิเรก ชัยชนะ

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาชุมชนกรุณา จังหวัดขอนแก่น

บทคัดย่อ

กระบวนการชุมชน (community facilitator) เป็นบุคคลผู้มีความสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาบนฐานชุมชน อย่างไรก็ตาม นิยามความหมายและสมรรถนะของกระบวนการชุมชนต่างจากกระบวนการอย่างไรรยังคงเป็นคำถาม บทความนี้ได้ทบทวนเอกสารวิชาการ งานวิจัย และเอกสารเกี่ยวกับหลักสูตรการอบรมแนวคิดชุมชนกรุณา เพื่อค้นหาความหมายและสมรรถนะของกระบวนการชุมชนภายใต้แนวคิด KSA (knowledge, skills, attribute) model ความเข้าใจที่ชัดเจนนี้ให้แนวทางการพัฒนาโปรแกรมการพัฒนากระบวนการชุมชน ผู้มีบทบาทด้านการสื่อสาร วางแผน ส่งเสริม และขับเคลื่อนแนวคิดชุมชนกรุณาเพื่อการอยู่และตายดีในสังคมไทย

คำสำคัญ: กระบวนการชุมชน; ชุมชนกรุณา; สมรรถนะกระบวนการ; โมเดล KSA

วันรับ: 7 ต.ค. 2567

วันแก้ไข: 13 พ.ย. 2567

วันตอบรับ: 15 พ.ย. 2567

บทนำ

ในปัจจุบัน “กระบวนการ” เป็นอาชีพใหม่ในสังคมไทย⁽¹⁾ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดอำนวยความสะดวก สนับสนุน สร้างพื้นที่ปลอดภัย สร้างสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ให้ผู้เรียน และมีบทบาทที่มีความเข้มข้นหลายระดับในแต่ละกิจกรรม คำว่า “กระบวนการ” แปลมาจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “facilitator” บ้างจึงเรียกว่า “ฟา” นอกจากนี้ มีการบัญญัติชื่อ⁽²⁾ อื่นๆ โดยนักวิจัยหรือนักวิชาการ เช่น วิทยากรกระบวนการ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้อำนวยการกลุ่ม ผู้อำนวยการให้เกิดการเรียนรู้ ผู้อำนวยการพูดคุย เป็นต้น ทวีศักดิ์ นพเกสร⁽³⁾ ผู้บัญญัติศัพท์ “วิทยากรกระบวนการ” ไว้ในหนังสือวิทยากรกระบวนการ: พัฒนาสุขภาวะชุมชน ได้ให้ความหมายว่า เป็นคนกลางที่ช่วยจัดและดำเนินงาน การพบปะ ประชุม อบรม ให้เกิดความคิดที่เป็นระบบ มีอิสระทางความคิด และสามารถสื่อสารทำความเข้าใจอย่าง

ตรงไปตรงมาด้วยการใช้เทคนิคและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ กระบวนการในบริบทการสื่อสารเพื่อการเยียวยา⁽⁴⁾ คือคนนำกระบวนการ อำนวยการพูดคุย สร้างปฏิสัมพันธ์และบรรยากาศแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้าร่วม จากการศึกษาของ Singhal⁽⁵⁾ อธิบายคำว่า “facilitator” ว่าสามารถใช้สลับกันได้กับคำว่า “outsider” หรือคนนอก เพราะโดยทั่วไปแล้วกระบวนการจะเข้าสู่ชุมชนเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สำหรับ Berta และคณะ⁽⁶⁾ ได้อธิบายคำว่า “facilitation” ว่าเกี่ยวข้องกับบทบาท (role) และกระบวนการ (process) บทบาทของกระบวนการ ผู้ที่ช่วยให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะภายในชุมชน กล่าวคือ กระบวนการเป็นบุคคลภายนอกที่มีบทบาทนำกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงภายในกลุ่ม องค์กร หรือชุมชน และบทบาทมีความเข้มข้นแตกต่างกันไปตามบริบท Peaceful Death (PD) เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนแนวคิดชุมชนกรุณา (compassionate

communities) ซึ่งเป็นแนวคิดและการปฏิบัติการทางสังคมเกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพของหน่วยต่างๆ ในชุมชนและสังคมให้มีศักยภาพพร้อมรับมือกับการสูญเสีย การตาย และการดูแลผู้ป่วยและครอบครัว “กระบวนการชุมชน”^(7,8) เป็นคำเรียกสมาชิกเครือข่ายที่ผ่านโปรแกรมการอบรมแนวคิดชุมชนกรุณา เพื่อทำหน้าที่สื่อสารและปฏิบัติการขับเคลื่อนแนวคิดชุมชนกรุณาในชุมชนและหน่วยต่างๆ ในสังคม อย่างไรก็ตาม คำว่า “กระบวนการชุมชน” ชวนให้เกิดคำถามว่าหมายถึงใคร มีบทบาทและสมรรถนะแตกต่างจากกระบวนการทั่วไปอย่างไร บทความนี้ได้ทบทวนเอกสารวิชาการและงานวิจัย รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการอบรมของชุมชนกรุณาของ Peaceful Death เพื่อสังเคราะห์ความหมายของกระบวนการชุมชน พร้อมทั้งนำแนวคิด KSA model⁽⁹⁾ มาใช้สังเคราะห์สมรรถนะด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมีของกระบวนการชุมชน นอกจากนี้ได้นำผลสังเคราะห์นี้มาใช้วิเคราะห์กิจกรรมอบรมกระบวนการชุมชนของโครงการจากพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนกรุณาที่ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2564-2566 จำนวน 8 เรื่อง ความเข้าใจที่ดีขึ้นนี้จะให้แนวทางการพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมกระบวนการชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะของกระบวนการ

Facilitator มีชื่อเรียกว่า “ฟา” (ตามคำศัพท์เดิม) กระบวนการ วิทยาการกระบวนการ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้อำนวยการกลุ่ม และผู้อำนวยการเรียนรู้ เป็นต้น สำหรับบทความนี้ขอเรียกว่า “กระบวนการ” ทวีศักดิ์ นพเกสรได้กล่าวถึงบทบาทของกระบวนการว่า เปรียบเหมือนผู้จัดการ ผู้ประสานงาน ผู้สังเกต ผู้กระตุ้น ผู้สร้างบรรยากาศ ผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการสื่อสารแนวราบ ผู้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับสมาชิกในกลุ่ม และโค้ชการเรียนรู้ นอกจากนี้ กรมพัฒนาชุมชน⁽¹⁰⁾ ได้เพิ่มเติมบทบาทกระบวนการว่า เป็นนักสังเกต นักฟัง นักตั้งคำถาม นักคิด นักสรุปรวบยอด นักเล่าเรื่อง นักสร้างบรรยากาศ นักสื่อสาร และนักให้กำลังใจ ศูนย์-จิตตปัญญาศึกษามองว่ากระบวนการเป็นนักการจัดการกระบวนการเรียนรู้⁽¹¹⁾ เพื่อเป็นพนักงานเปลี่ยนแปลงสังคม แต่ไม่มีนักวิชาการคนใดเรียกกระบวนการว่า “กระบวนการชุมชน”

เช่นเดียวกันงานวิจัยต่างประเทศของ Diaz-Puente และคณะ⁽¹²⁾ ที่ศึกษาบทบาทกระบวนการที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชนในประเทศสเปนกล่าวถึงบทบาทของกระบวนการว่า เป็นครู ผู้แนะนำ นักฝึกอบรม และผู้นำ อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาเอกสารจากองค์กรภาคประชาสังคม เช่น PAHO⁽¹³⁾ (Pan American Health Organization) เรียกกระบวนการผู้สื่อสารและปฏิบัติการขับเคลื่อนพันธกิจขององค์กรในชุมชนว่า “กระบวนการชุมชน” ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มีความรู้และทักษะในการทำหน้าที่เป็น community health agent (CHA) เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติการเพื่อสุขภาพในครอบครัวและชุมชน เช่นเดียวกันองค์กร The Prevention Collaborative (PC)⁽¹⁴⁾ ซึ่งเป็นองค์กรทำงานด้านการป้องกันการใช้ความรุนแรงกับผู้หญิงในชุมชน เรียกผู้ที่ขับเคลื่อนโครงการขององค์กรในชุมชนว่ากระบวนการชุมชน ที่ทำหน้าที่นำภารกิจองค์กรให้บรรลุเป้าหมายผ่านการฝึกอบรม การให้คำปรึกษา และการนิเทศชุมชน นอกจากนี้ งานวิจัยของ Taat PP. และคณะ⁽¹⁵⁾ อธิบายว่ากระบวนการชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญและขาดไม่ได้สำหรับโครงการพัฒนามาตรฐานชุมชน และกระบวนการชุมชนเป็นทุนมนุษย์ที่ทำหน้าที่ได้หลายบทบาท และสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอเพื่อให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์องค์กร กล่าวได้ว่าบทบาทและการทำหน้าที่ของกระบวนการและกระบวนการชุมชนมีความแตกต่างกัน โดยกระบวนการชุมชนใช้เรียกกระบวนการที่ปฏิบัติการภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ และพันธกิจขององค์กร โดยเฉพาะองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ สมรรถนะของกระบวนการด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมี (attribute) ที่หมายรวมถึง ความสามารถ (abilities) และทัศนคติ (attitudes) สามารถสรุปผลการสังเคราะห์จากบททบทวนเอกสารได้ดังตารางที่ 1

สมรรถนะกระบวนการชุมชน

จากตาราง 1 ในภาพรวมสามารถจัดกลุ่มกระบวนการโดยใช้วิธีการจัดกลุ่มเนื้อหาการเรียนรู้ได้ 2 กลุ่มคือ “กระบวนการทั่วไป” และ “กระบวนการชุมชน” โดยพบว่า กระบวนการชุมชนแตกต่างจากกระบวนการทั่วไปในแง่ของเนื้อหาการเรียนรู้ที่จะกำหนดบทบาทหน้าที่โดยยึดโยงกับอุดมการณ์และพันธกิจขององค์กร อย่างไรก็ตาม สมรรถนะของกระบวนการ

ตารางที่ 1 การสังเคราะห์องค์ประกอบสมรรถนะของกระบวนกร

องค์ประกอบสมรรถนะ ของกระบวนการ		แหล่งที่มาของข้อมูล												
		กองอบรม, 2545	ศูนย์จิตตปัญญา, 2555	ทวีศักดิ์ นพเกสร, 2558	พงศ์ศิริ สุขประวิทย์, 2558	กรมพัฒนาชุมชน, 2565	ทฤษฎีปัญญา, 2567	PAHO, 2005	PC, 2018	Diaz-Puente, et al., 2020, 2014	Taat PP, et al., 2022, 2022	Peaceful Death ⁽¹⁶⁾ , 2562	Peaceful Death ⁽¹⁷⁾ , 2562	Peaceful Death ⁽¹⁸⁾ , 2566
ความรู้	การออกแบบกระบวนการเรียนรู้	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X
	ความรู้องค์รวม/ความรู้เชิงระบบ	X	X	X	X	X	X					X	X	X
	การใช้เครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ (เครื่องมือวิจัย, เกม, ศิลปะ, เครื่องมือองค์กร)		X	X		X	X			X	X	X	X	X
	กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	X	X	X		X	X	X	X			X	X	X
	โครงสร้างสังคมวัฒนธรรม/อำนาจ ในชุมชน							X			X		X	X
	ความรู้ด้านนโยบาย กฎหมาย และสิทธิ											X	X	X
	ความรู้เฉพาะตามพันธกิจองค์กร	X			X				X	X	X	X	X	X
ทักษะ	การสื่อสาร (ฟัง/สะท้อน/ให้คำปรึกษา)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ทักษะการฟัง (ฟัง/สังเกต/สะท้อน/ ตั้งคำถาม)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ทักษะการดูแลใจตัวเอง (ผู้ดูแล/ กระบวนการ)											X	X	X
	ทักษะเฉพาะ เช่น การเยี่ยมบ้านผู้ป่วย											X	X	X
	การคิดวิเคราะห์/สังเคราะห์/คิดเชิง ระบบ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	การสร้างเครือข่าย/ความร่วมมือ												X	X
	การสร้างพื้นที่ปลอดภัย	X	X	X	X		X	X	X			X	X	X
	การตระหนักรู้อารมณ์ความรู้สึก	X	X	X	X				X		X	X	X	X
	การเสริมพลัง		X				X			X	X			X
	การวิเคราะห์ชุมชน/บริบทพื้นที่/ ทรัพยากร					X		X		X	X		X	X
	การประเมิน/ติดตามโครงการ/การแก้ ปัญหา							X	X	X	X			X

ตารางที่ 1 การสังเคราะห์องค์ประกอบสมรรถนะของกระบวนการ (ต่อ)

องค์ประกอบสมรรถนะ ของกระบวนการ		แหล่งที่มาของข้อมูล												
		กองอบรม, 2545	ศูนย์จิตตปัญญา, 2555	ทวีศักดิ์ นพเกสร, 2558	พงศ์ศิริ สุขประวิทย์, 2558	กรมพัฒนาชุมชน, 2565	ทฤษฎีปัญญา, 2567	PAHO, 2005	PC, 2018	Diaz-Puente, et al., 2020, 2014	Taat PP, et al., 2022, 2022	Peaceful Death ⁽¹⁶⁾ , 2562	Peaceful Death ⁽¹⁷⁾ , 2562	Peaceful Death ⁽¹⁸⁾ , 2566
ทักษะ	การเขียน/จัดการโครงการ (คน/เงิน/เวลา)				X			X	X	X	X			X
คุณลักษณะที่พึงมี	เคารพศักดิ์ศรีมนุษย์	X	X	X			X	X	X	X		X	X	X
	เคารพความหลากหลาย/เคารพชุมชน (วัฒนธรรม/เพศ/ชาติพันธุ์/ชุมชน พื้นถิ่น)		X				X	X	X	X	X	X	X	X
	การไม่ถือคติเป็นกลาง/เปิดกว้าง	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
	ทัศนคติว่าด้วยความตายพูดได้											X	X	X
	จิตอาสาเพื่อสังคม/ความกรุณา		X		X							X	X	X
	มีความรักเพื่อนมนุษย์		X						X			X	X	X
	ความรับผิดชอบ/มุ่งมั่น/ความเป็นผู้นำ	X	X		X	X	X			X	X			X
	ความยืดหยุ่น/การสร้างสรรค์	X	X	X		X	X				X		X	X

ชุมชนและกระบวนการทั่วไปมีเนื้อหาการเรียนรู้พื้นฐานด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมี เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น ด้านความรู้ พบว่า ทั้งกระบวนการทั่วไปและกระบวนการชุมชนต่างจำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานด้านการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ความรู้องค์รวมหรือความรู้เชิงระบบ (หมายถึงความรู้ที่ไม่แยกส่วน ตัวอย่างเช่น การทำความเข้าใจปัญหาการดูแลผู้ป่วยไม่อาจแยกศึกษาเฉพาะปัญหาสุขภาพ แต่เกี่ยวข้อง กับปัญหาครอบครัว ปัญหาสังคม ปัญหานโยบายระบบ บริการสุขภาพ และบริบทอื่นๆ) เป็นต้น ด้านทักษะ พบว่า กระบวนการทั่วไปและกระบวนการชุมชนต้องมีทักษะดังต่อไปนี้ ได้แก่ การฟัง การสื่อสาร การสร้างพื้นที่ปลอดภัย การสังเกต ผู้คนในกลุ่มและบรรยากาศของกลุ่ม ทักษะการใช้เหตุผล

(การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการคิดเชิงระบบ) การตระหนักรู้ อารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกกลุ่ม และการเสริมพลัง เป็นต้น และด้านคุณลักษณะ พบว่า กระบวนการทั้งสองแบบ พึ่งมีทัศนคติและความสามารถ ได้แก่ การเคารพศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ การไม่ถือคติ ความเปิดกว้าง ความกรุณา จิตอาสา มีความรักเพื่อนมนุษย์ ความรับผิดชอบ ความเป็นผู้นำ ความยืดหยุ่น และความสามารถ เหล่านี้ข้างต้น เป็นสมรรถนะพื้นฐานที่จำเป็นของกระบวนการทั่วไปและกระบวนการชุมชน

อย่างไรก็ตาม กระบวนการชุมชน มีบทบาทหน้าที่ยึดโยง กับอุดมการณ์และพันธกิจเฉพาะขององค์กรต้นสังกัด ดังนั้น กระบวนการชุมชนนอกจากมีสมรรถนะพื้นฐานข้างต้นแล้ว ยังจำเป็นต้องพัฒนาความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมี

เฉพาะบางด้านให้สอดคล้องกับแนวคิดขององค์กร ตัวอย่าง เช่น องค์กรที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์จะให้ความสำคัญกับ คุณลักษณะบางด้านอย่างเข้มข้น เช่น ความเคารพชุมชน และความหลากหลาย หรือองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับประเด็น การใช้ความรุนแรงกับผู้หญิงในชุมชน กระบวนการชุมชน จำเป็นต้องมีความรู้ด้านการวิเคราะห์การใช้อำนาจ ความ ยุติธรรม ทักษะการวิพากษ์และการเสริมพลัง เป็นต้น สำหรับ กระบวนการชุมชนของกลุ่ม Peaceful Death ที่สื่อสารและ ขับเคลื่อนอุดมการณ์การอยู่และตายดีในสังคมไทย ด้านความรู้ที่จำเป็นต้องพัฒนาเพิ่ม ได้แก่ ความรู้แนวคิด ชุมชนกรุณา การดูแลแบบประคับประคอง การวางแผน สุขภาพล่วงหน้า สิทธิด้านสุขภาพ และความรู้เกี่ยวกับการ ใช้เครื่องมือขององค์กรในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น ไฟโซชีวิต ไฟฤดูฝน ไฟแคร่คลับ และสมุดเบาใจ เป็นต้น ในขณะที่ ด้านทักษะ จำต้องพัฒนาทักษะเพิ่มเติมจาก กระบวนการทั่วไป เช่น ทักษะการเยี่ยมบ้าน ทักษะการดูแลใจ

ผู้ดูแล ซึ่งเป็นทักษะสำหรับดูแลผู้ดูแลเพื่อไม่ให้ตนเอง หมดไฟ (burn out) จากการทำงาน รวมถึงทักษะการ สร้างเครือข่าย ทักษะการวิเคราะห์ชุมชนและแหล่งทรัพยากร ในชุมชน และทักษะการเขียนแผนงานและการจัดการ โครงการ เป็นต้น สุดท้าย ด้านคุณลักษณะเฉพาะสำคัญ ของกระบวนการชุมชนสำหรับทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารและ ขับเคลื่อนชุมชนกรุณา ได้แก่ ความกรุณา และทัศนคติ ว่าด้วยความตายพูดได้ เป็นต้น

จากการทบทวนเอกสารกล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการ ชุมชนมีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะเฉพาะบางด้านเพิ่มเติม ที่ต่างจากกระบวนการทั่วไป เพื่อใช้ปฏิบัติงานในชุมชนและ บรรลุตามแนวคิดและพันธกิจขององค์กร สำหรับกระบวนการ ชุมชนของชุมชนกรุณาจำเป็นต้องมีสมรรถนะ ที่ประกอบด้วย ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะ (attribute) ที่พึงมี ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สมรรถนะกระบวนการชุมชนในการส่งเสริมชุมชนกรุณา

จากภาพที่ 1 องค์ประกอบของสมรรถนะกระบวนการชุมชนสำหรับทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารและปฏิบัติการขับเคลื่อนแนวคิดชุมชนกรุณาในชุมชนและสังคม เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมีดังนี้

1. ด้านความรู้ โดยทั่วไปกระบวนการชุมชนควรมีความรู้พื้นฐานคือ (1) กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ช่วยให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม และการเสริมพลังให้ผู้เรียนค้นพบศักยภาพตนเอง นอกจากนี้ กระบวนการชุมชนของชุมชนกรุณาควรมีการพัฒนาความรู้เพิ่มเติมด้าน (2) ความรู้แนวคิดชุมชนกรุณา⁽¹⁹⁾ ซึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของหน่วยต่างๆ ในชุมชนให้เข้มแข็ง พร้อมรับมือกับการสูญเสีย การตาย และการดูแล เพื่อป้องกัน บรรเทา และเยียวยาความทุกข์จากการป่วยและการสูญเสีย ดังนั้นแนวคิดชุมชนกรุณาจึงไม่เพียงหมายถึงการพัฒนาศักยภาพบุคคลและหน่วยต่างๆ ในชุมชน แต่รวมถึงการสร้างการมีส่วนร่วม การสร้างความเป็นหุ้นส่วน และการสร้างระบบนิเวศที่อบอุ่นและส่งเสริมการอยู่ดีตายดีในชุมชน นอกจากนี้ ความรู้เฉพาะที่ชุมชนกรุณาส่งเสริม ได้แก่ การดูแลแบบประคับประคอง การวางแผนสุขภาพล่วงหน้า การดูแลคุณภาพชีวิตผู้ป่วย เป็นต้น (3) ความรู้การใช้เครื่องมือการเรียนรู้ของ Peaceful Death (PD) ชุมชนกรุณาได้พัฒนาเครื่องมือการเรียนรู้เพื่อสื่อสารแนวคิดและแนวทางการปฏิบัติการ เช่น ไฟเขียวชีวิต ไฟฤดูฝน ไฟแคร่คลับ การดประตูดใจ สมุดเบาใจ เป็นต้น กระบวนการชุมชนควรมีความเข้าใจถึงเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และกระบวนการใช้เครื่องมือเหล่านี้ เพื่อนำไปสื่อสารและสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้ป่วย ผู้ดูแล ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่สุขภาพ หรือจิตอาสา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) ความรู้เชิงระบบ หมายถึงรวมถึงความรู้องค์รวม และความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม ความเข้าใจเชิงระบบเป็นองค์ประกอบสำคัญของการปฏิบัติการในชุมชน ตัวอย่างเช่น การทำความเข้าใจประเด็นสุขภาพที่ยึดโยงอยู่กับบริบทโครงสร้างสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจในชุมชน รวมถึงโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่น ความรู้เชิงระบบช่วยให้กระบวนการชุมชนสามารถกำหนดตำแหน่งของตนเองในชุมชนได้อย่างเหมาะสม และเห็นภาพว่าบทบาทของตนเองจะเป็นกลไกที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร บทสัมภาษณ์ของประธานมูลนิธิ-

การวิจัยและพัฒนาชุมชนกรุณา วรรณภา จารุสมบุรณ์⁽²⁰⁾ ได้เน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของความรู้เชิงระบบของกระบวนการชุมชนกรุณาไว้ว่า “คนที่ทำงานอาสาต้องรู้ว่า กลุ่มเป้าหมายคือใคร มีบริบทอย่างไร เครือข่ายในชุมชนมีโครงสร้างการเมืองแบบไหน โครงสร้างอำนาจเป็นอย่างไร ใครคือบุคคลสำคัญในชุมชน และการเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมและโครงสร้างที่ทำงานอยู่ เพื่อจะรู้ว่า เราอยู่ตรงส่วนไหนในภาพใหญ่และหากต้องการทำงานส่งผลกระทบไปถึงภาพใหญ่จะต้องขับเคลื่อนอย่างไร” และ (5) ความรู้ด้านสิทธิและนโยบายสุขภาพ กระบวนการชุมชนควรเห็นภาพว่าการปฏิบัติงานของตนเองจะไปเชื่อมกับสิทธิ นโยบายท้องถิ่น และนโยบายรัฐได้อย่างไร รวมถึงมีความเข้าใจว่าการขับเคลื่อนอุดมการณ์แนวคิดชุมชนกรุณา ยึดโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร

2. ด้านทักษะ โดยทั่วไป ทักษะการสื่อสารและทักษะการฟัง เป็นทักษะพื้นฐานของกระบวนการ อย่างไรก็ตาม สำหรับกระบวนการชุมชนของชุมชนกรุณาทักษะอื่นๆ ที่ควรมีเพิ่ม ได้แก่ (1) ทักษะการเยี่ยมบ้าน เป็นทักษะที่ผสมผสานการสื่อสาร การฟัง และการดูแลผู้ป่วยด้านกาย จิตใจ สังคม (ความสัมพันธ์/บริบทผู้ป่วย) และจิตวิญญาณ เข้าด้วยกัน และเป็นทักษะสำคัญสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสุขภาพ (2) ทักษะการดูแลใจ เกี่ยวข้องกับการดูแลจิตใจตนเองและผู้ดูแล เพื่อไม่ให้เกิดภาวะหมดไฟ ทักษะการดูแลใจมีหลากหลายวิธี เช่น ไฟแคร่คลับที่ใช้ดูแลใจผู้ดูแล กระบวนการศิลปะ การภาวนา หรือกิจกรรมสันตนาการต่างๆ ที่ส่งเสริมให้กลับมาตระหนักรู้ถึงกายใจตนเองได้ (3) การวิเคราะห์ชุมชนและการสร้างเครือข่าย เป็นทักษะที่ช่วยให้กระบวนการชุมชนเข้าใจบริบทชุมชน เครือข่ายอำนาจ และแหล่งทรัพยากรในชุมชน รวมถึงมองเห็นแนวทางการนำทรัพยากรและภาคส่วนต่างๆ ในชุมชนมาร่วมเป็นเครือข่ายส่งเสริมการขับเคลื่อนชุมชนกรุณา และ (4) การเขียนแผนและการจัดการโครงการ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะเขียนโครงการ แผนการดำเนินงาน การจัดการโครงการตามกรอบเวลางบประมาณ และทรัพยากรที่มีได้อย่างเหมาะสมภายใต้เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ที่สอดคล้องกับแนวคิดชุมชนกรุณา

3. ด้านคุณลักษณะ หมายถึงทัศนคติและความสามารถที่กระบวนการชุมชนพึงมี โดยคุณลักษณะเฉพาะสำคัญของ

กระบวนการชุมชนรณรงค์ที่จำเป็นต้องมีคือ (1) ความกรุณา ซึ่งเป็นความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงการสร้างองค์ประกอบหรือเครือข่ายที่ส่งเสริมให้ทุกคนในสังคมอยู่และตายดี (2) ทศนคติว่าด้วยความตายพุดได้ เป็นคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการชุมชน เนื่องจากอุดมการณ์ของชุมชนรณรงค์ทำงานประเด็นการเตรียมตัวตายการดูแลประคับประคอง การวางแผนสุขภาพล่วงหน้า การสร้างเครือข่ายการดูแลโอบอุ้ม และสนับสนุนสังคมแห่งการอยู่ดีตายดี (3) ความเคารพชุมชนและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการชุมชนที่สัมพันธ์กับหลากหลายพื้นที่และผู้คนที่มีความแตกต่างและหลากหลายของความเชื่อ ศาสนา ประเพณี เพศ และบริบทอื่นๆ (4) ความยืดหยุ่น เกี่ยวข้องกับความเปิดกว้าง ยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น และสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมกับบริบท และ (5) การสร้างสรรค์ คุณลักษณะสำคัญที่กระบวนการชุมชนสามารถสัมพันธ์กับปัญหาอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงสามารถปรับเปลี่ยนหรือสร้างนวัตกรรมสังคมในการสัมพันธ์กับปัญหาได้อย่างมีศิลปะ

การวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกระบวนการชุมชนของโครงการชุมชนรณรงค์ผ่านกรอบ KSA โมเดล

จากข้อค้นพบผู้เขียนนำกรอบสมรรถนะกระบวนการชุมชน 3 ด้านข้างต้นมาใช้วิเคราะห์โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์ที่ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2564-2566 จำนวน 8 โครงการ จากพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์ 8 แห่ง ที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อพัฒนากระบวนการชุมชน ได้แก่ (1) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์ลำปาง ปี พ.ศ. 2564 (2) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์พะเยา ปี พ.ศ. 2564 (3) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์นครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2565 (4) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์บางรัก ปี พ.ศ. 2565 (5) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์นครศรีธรรมราช ปี พ.ศ. 2565

(6) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์เชียงราย ปี พ.ศ. 2566 (7) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์ชัยนาท ปี พ.ศ. 2566 และ (8) โครงการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนสมุทรสาคร ปี พ.ศ. 2566 ทั้งนี้วิธีการวิเคราะห์ผู้เขียนนำเนื้อหาการอบรมของแต่ละโครงการมาเทียบกับองค์ประกอบสมรรถนะกระบวนการชุมชนตาม KSA โมเดล ดังตารางที่ 2

จากตารางที่ 2 เมื่อมองเนื้อหาการอบรมกระบวนการชุมชนทั้งแปดพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนรณรงค์ พบว่า เนื้อหาการเรียนรู้ด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ ที่แต่ละพื้นที่พยายามพัฒนาผู้ร่วมโครงการ (จิตอาสาสมัคร หรือเจ้าหน้าที่-สุขภาพ) นั้นไม่แตกต่างกัน อาจมีบางพื้นที่ เช่น ชุมชนรณรงค์สมุทรสาคร ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์โดยนำการผลิตสื่อ เช่น คลิปวิดีโอ มาใช้เป็นวิธีพัฒนาการเรียนรู้และความสรรค์ของผู้เข้าร่วม หรือชุมชนรณรงค์พะเยาที่นำศิลปะการจัดดอกไม้มาพัฒนาผู้ร่วมกิจกรรม และส่งเสริมให้ผู้เรียนจัดดอกไม้ให้ผู้ป่วยเมื่อลงเยี่ยมบ้าน เพื่อดูแลใจผู้ป่วยพร้อมไปกับการดูแลทางกายภาพ และเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการเยียวยาด้วยมิติความงามให้ผู้ป่วยได้สัมผัสอย่างรักก็ตาม จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า เนื้อหาการเรียนรู้ด้านความรู้เชิงระบบ ทักษะการวิเคราะห์ชุมชน และทักษะการเขียนแผนและจัดการโครงการ เป็นเนื้อหาที่ทั้ง 8 โครงการอบรมกระบวนการชุมชนข้างต้นไม่ได้ให้ความสำคัญ กล่าวได้ว่า การอบรมกระบวนการชุมชนที่ผ่านมาเน้นความสำคัญไปที่การพัฒนาผู้ร่วมกิจกรรมเป็นกระบวนการชุมชนในฐานะ “ผู้สื่อสาร” สามารถสื่อสารแนวคิดชุมชนรณรงค์ได้ นำเครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชนรณรงค์ไปใช้เพื่อส่งเสริมความเข้าใจการดูแลแบบประคับประคอง การเข้าใจสิทธิเกี่ยวกับการวางแผนสุขภาพล่วงหน้าให้กับสมาชิกในชุมชน แต่ไม่ได้ตั้งเป้าหมายเพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนเป็น “ผู้ขับเคลื่อนโครงการ” ที่สามารถพัฒนาโครงการได้ดำเนินโครงการชุมชนรณรงค์ในชุมชนด้วยตนเอง ดังนั้นการอบรมกระบวนการชุมชนของโครงการชุมชนรณรงค์ที่ผ่านมาจึงมีข้อจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นจากมุมมองของความยั่งยืน ที่ให้ความสำคัญการเสริมพลังให้สมาชิกชุมชนเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ตนเอง การพัฒนาโปรแกรมอบรมกระบวนการชุมชนของโครงการ-

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนกรุณาผ่านกรอบ KSA โมเดล

องค์ประกอบสมรรถนะ กระบวนการชุมชน		เนื้อหาการอบรมกระบวนการชุมชนของพื้นที่ปฏิบัติการชุมชนกรุณา							
		ปี พ.ศ. 2564		ปี พ.ศ. 2565			ปี พ.ศ. 2566		
		ลำปาง	พะเยา	นครสวรรค์	บางรัก (กรุงเทพฯ)	นครศรี ธรรมราช	เชียงราย	ชัยนาท	สมุทรสาคร
ความรู้ (Knowledge)	การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	X	X	X	X	X	X	X	X
	แนวคิดชุมชนกรุณา	X	X	X	X	X	X	X	X
	ความรู้เครื่องมือ PD	X	X	X	X	X	X	X	X
	ความรู้เชิงระบบ								
	ความรู้ด้านสิทธิและนโยบายสุขภาพ	X	X	X	X	X	X	X	X
ทักษะ (Skills)	การเยี่ยมบ้าน	X	X	X	X	X	X	X	X
	การดูแลใจผู้ดูแล	X	X	X	X	X	X	X	X
	การวิเคราะห์ชุมชนและสร้างเครือข่าย								
	การเขียนแผนและจัดการโครงการ								
คุณลักษณะ (Attribute)	ความกรุณา	X	X	X	X	X	X	X	X
	ทัศนคติว่าด้วยความตายพุดได้	X	X	X	X	X	X	X	X
	การเคารพความหลากหลาย	X	X	X	X	X	X	X	X
	ความยืดหยุ่น		X		X				X
	การสร้างสรรค์		X			X			X

ชุมชนกรุณาให้มีประสิทธิภาพในอนาคตจำเป็นต้องเพิ่มเนื้อหาการเรียนรู้ให้ครบทุกองค์ประกอบตาม KSA โมเดล เพื่อให้ผู้อบรมมีศักยภาพทั้งเป็นผู้สื่อสารและผู้ขับเคลื่อนโครงการชุมชนกรุณาในพื้นที่ตนเองได้

สรุป

บทความนี้พบว่า นิยามความหมายและการพัฒนาสมรรถนะของกระบวนการชุมชน (community facilitator) แตกต่างจากกระบวนการทั่วไป กล่าวคือ กระบวนการชุมชนจำเป็นต้องมีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมีเฉพาะบางด้านเพิ่มเติม เพื่อสื่อสารหรือปฏิบัติการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้สอดคล้องกับอุดมการณ์และพันธกิจขององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการชุมชนของโครงการชุมชนกรุณา เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารและขับเคลื่อนการแนวคิดการปฏิบัติการทางสังคมเกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพของหน่วยต่างๆ ในชุมชนและสังคม

ให้มีศักยภาพพร้อมรับมือกับการสูญเสีย การตาย และการดูแลผู้ป่วยและครอบครัว ดังนั้นจากข้อค้นพบการพัฒนาสมรรถนะกระบวนการชุมชนให้มีประสิทธิภาพ โปรแกรมการฝึกอบรมควรกำหนดเนื้อหาด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงมี ให้สอดคล้องกับพันธกิจขององค์กรที่ขับเคลื่อนโครงการ สำหรับโปรแกรมการพัฒนาสมรรถนะกระบวนการชุมชนของกลุ่ม Peaceful Death องค์ประกอบการเรียนรู้ต้องประกอบด้วย ความรู้แนวคิดชุมชนกรุณา ความรู้เครื่องมือชุมชนกรุณา ความรู้เชิงระบบ ความรู้ด้านสิทธิและนโยบายสุขภาพ ทักษะการเยี่ยมบ้าน ทักษะการดูแลใจ ทักษะการวิเคราะห์ชุมชน และทักษะการจัดการโครงการ รวมถึงทัศนคติว่าด้วยความตายพุดได้และความกรุณา เพื่อเป็นผู้สื่อสารและขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ ในชุมชนร่วมรับฟัง แบ่งปัน ช่วยเหลือ ดูแล และแปรเปลี่ยนสังคมที่สนับสนุนให้ผู้ป่วย ผู้สูงอายุ และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่อยู่ดีตายดี

เอกสารอ้างอิง

1. ทรุปลูกปัญญา. อาชีพกระบวนการ [อินเทอร์เน็ต]. [สืบค้นเมื่อ 3 ก.ค. 2567]. แหล่งข้อมูล: <https://trueplookpanya.com/explorer/occupation-step3/33>
2. พงศ์ศิริ สุขประวิทย์. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้: บทบาทในการเสริมสร้างผลการปฏิบัติงานในองค์กร [วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต]. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2558.
3. ทวีศักดิ์ นพเกสร. วิทยาการกระบวนการ: พัฒนาสุขภาวะชุมชน. เชียงใหม่: วนิตาการพิมพ์; 2558.
4. ศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบจังหวัดชายแดนใต้. คู่มือหลักสูตรการออกแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเยียวยา โครงการพัฒนาศักยภาพวิทยาการกระบวนการนักเยียวยา [อินเทอร์เน็ต]. 2559 [สืบค้นเมื่อ 1 ก.ค. 2567]. แหล่งข้อมูล: https://cem.sc.mahidol.ac.th/File/Monograph/monograph_happiness.pdf
5. Singhal A. Facilitating community participation through communication. New York: UNICEF; 2011.
6. Berta W, Cranley S, Dearing JW, Doherty EJ, Squires JE, Estabrooks CA. Why (we think) facilitation works: insights from organizational learning theory. Implementation Science 2015;10(1):1-13.
7. สุธีลักษณ์ ลาดปลาชะ. การสนับสนุนพื้นที่ปฏิบัติการสำหรับกระบวนการชุมชน [อินเทอร์เน็ต]. 2564 [สืบค้นเมื่อ 29 มิ.ย. 2567]. แหล่งข้อมูล: <https://peacefuldeath.co/การสนับสนุนปฏิบัติการ/>
8. ชุมชนกรุณา. เวิร์คช็อปกระบวนการชุมชนเพื่อการสื่อสารด้วยความกรุณาและสร้างสรรค์ (workshop for community facilitators: communication to others with compassion and creativity) [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [สืบค้นเมื่อ 29 มิ.ย. 2567]. แหล่งข้อมูล: <https://peacefuldeath.co/carefriends/workshop-for-community-facilitators-communication-to-others-with-compassion-and-creativity/>
9. Roczewski G. Core concepts: KSA (knowledge, skills, abilities) [Internet]. 2020 [cited 2023 Jul 20]. Available from: <https://www.ibbaka.com/ibbaka-talent-blog/core-concepts-ksa-knowledge-skill-abilities>
10. กรมการพัฒนาชุมชน. หลักสูตรวิทยาการกระบวนการ [อินเทอร์เน็ต]. 2565 [สืบค้นเมื่อ 27 มิ.ย. 2567]. แหล่งข้อมูล: <https://train.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/104/2023/03/โครงการพัฒนาหลักสูตร-ผู้เอื้ออำนวยกระบวนการ-230565.pdf>
11. ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา. ชุมชนกระบวนการ: การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลง. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล; 2555.
12. Diaz-Puente JM, Gallego FJ, Vidueira P, Fernandez MJ. Facilitation in community development. Twenty-five years of experience in rural territories in Cuenca, Spain. European Planning Studies 2014;22(11):2231-47.
13. Pan American Health Organization. Guide for facilitators of community health agent (CHA) training. Washington DC: Pan American Health Organization; 2005.
14. The Prevention Collaborative. Training and mentoring community facilitators to lead critical reflection group for preventing violence against women [Internet]. 2018 [cited 2023 Jul 20]. Available from: https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2021/08/Prevention-Collaborative_2018_Training-and-Mentoring-Facilitators.pdf
15. Taat PP, Dedi P, Agung DB. Community facilitator: human resource or human capital. International Journal of Scientific Research and Management 2022;10(12):1320-28.
16. Peaceful Death. คู่มือหลักสูตรการบริหารผู้ป่วยระยะท้ายสำหรับผู้ดูแลและนักบริบาล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ; 2562.
17. Peaceful Death. แนวคิดชุมชนกรุณา หลักสูตรและเอกสารประกอบการอบรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ; 2562.
18. Peaceful Death. รายงานถอดบทเรียนเพื่อนบ้านประทับใจ [อินเทอร์เน็ต]. 2566 [สืบค้นเมื่อ 27 มิ.ย. 2567]. แหล่งข้อมูล: <https://drive.google.com/drive/folders/1QszzZ6ItO362LYtF7seM4trsfjN6-Q81>
19. Peaceful Death. ชุมชนกรุณามิติใหม่ของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ; 2562.
20. ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาลภพ. ถอดบทเรียนกระบวนการ [อินเทอร์เน็ต]. 2564 [สืบค้นเมื่อ 20 ก.ค. 2564]. แหล่งข้อมูล: <https://peacefuldeath.co/ถอดบทเรียนกระบวนการ/>

Community Facilitator: Competencies and Role in Promoting Compassionate Community

Direk Chaichana

Compassionate Communities Research and Development Institution Foundation, Khon Kaen Province, Thailand

Abstract

Community facilitators are indispensable in the development programs that use a community-based approach. Nevertheless, the distinction between to distinguish the specific definitions and competencies of between community facilitators and facilitators in general remains unknown. This article reviews research, academic papers, and the training document regarding the concept of compassionate communities in order to explore the meaning and competencies of community facilitators based on the KSA (knowledge, skills, attribute) model. This clear comprehension provides proper guidelines for improving a training program for community facilitators who are tasked to introduce, plan, promote, and implement the concept of compassionate community into Thai society.

Keywords: community facilitator; compassionate community; facilitator competencies; KSA model